

С Т А Н О В И Щ Е

От

Проф. дин Валерия Фол

Директор на Института за научни изследвания в областта на
организацията, управлението и защитата на културното наследство при
УниБИТ

за

Дисертационният труд на тема на **„Боговете в човешкото пространство. Археология на елинските представи“** на проф. д-р **Костадин Костадинов Рабаджиев**, представен за защита и получаване на научната степен **„Доктор на историческите науки“** в професионално направление 2.2. „История и археология“

Становищено е възложено с решение на научно жури (протокол от заседание на 18. 12. 2019 г.), определено със заповед № № РД 38-665/22.11.2019 г. на ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Представяне на кандидата и професионален опит

Проф. д-р Костадин Рабаджиев е завършил през 1982 г. история в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със специализация по археология. Професионалният опит и научното му развитие е в Катедра „Археология“ на Историческия факултет на Софийския университет, където 1984 г. е назначен на длъжността специалист. През 1992 г. е защитил научната степен „Доктор“, 1993 г. е избран за старши асистент, 2001 г. – за доцент и през 2013 г. – за професор. Проф. К. Рабаджиев ръководи два мандата катедра „Археология“ и е член на Факултетния съвет на Историческия факултет. Преподава два задължителни и един избираем курс в бакалавърската програма Археология и един избираем курс в магистърската програма Археология. Бил е научен ръководител на шестима успешно защитили докторанти. От 1984 г. и сега е член на археологическия екип, проучващ гр. Кабиле.

Оценка на дисертационния труд

Предложеният текст за придобиване на научната степен „Доктор на историческите науки“ е структуриран в Пролог, пет глави, разделени на параграфи и точки към тях, и завършва с Епилог (244 страници текст), подредени в 18 табла илюстрации, опис към тях и библиография (общо 291 страници).

След десетилетия преподаване на класическа археология е логично проф. Рабаджиев да представи своите интерпретации на елинските представи за божествата, на отношенията на смъртните с тях и да предложи моделите, по които се осъществява това общуване. Заявената цел е амбициозна - „стрежеж да се разграничат пространствата на света, реални и имагинерни, да се потърси мястото на свръхестествените обитатели и хората в тях, най-вече присъствието на боговете в пространството на човека, видно през очите на древните елини.“ Затова той последователно разглежда представите за божествата, топонимите на свещено, съотношението между свещено и профанно, границите между световите на безсмъртните и смъртните, мистериалните празници и прорицалищата. Изворовата база на автора обема археологически материал, писмени свидетелства от различен порядък, изобразителния език и архитектурно усвоеното сакрално пространство в съотношение с природното. Подходът да се търси гледната точка на самите носители на вярата и религията при изследванията ѝ бавно но сигурно извоюва своето място в проучванията на древните народи и на първо място на елините, което е логично, тъй като за тях има достатъчно и разнородни източници. Следвайки своята идея, авторът изследва доктрината и култа – два от основните три компоненти на религията, и макар да се спира на полисната нормативно-ценностна система, която произтича от първите два, съзнателно не търси обобщение за нея. В текста е уточнена хронологичната рамка на изследването – сравняване на архаичната образност и представи с елинския идеен свят във времето на Класиката, с уговорката, че неминуемо ще я нарушава заради спецификата на религиозните представи. Авторът уточнява и пространствения обхват на проучването - материкова Елада.

Границите между академичните дисциплини класически изследвания, история, история на изкуството, религиознание, археология и антропология, които по традиция изследват гръцките култове, започват да се преодоляват чак от началото на 70-те години на 20 век. За да постигне

поставената цел, проф. К. Рабаджиев прилага в голяма степен методическия инструментариум, използван от тези академични дисциплини, без да търси обобщителни резултати, а изследване на казуси (case studies), както сам заявява. Във фокуса му е ритуалното присъствие на божества и херои в градска среда, в извънселищни светилища, по време на жертвоприношения край олтара. Затова той създава географски модел на свещените пейзажи и конструира свят за божества и хора, който, според него, е характерен за елините. Тази конструкция не отчита социокултурните различия в различните райони на Елада и между градските и селските общности, а очертава обобщена визия. Разбира се, анализирайки писмените извори К. Рабаджиев формулира конструираното сакрално пространство на съответния античен автор и го съпоставя с това на другите, преди да изкаже своето виждане. От текста прозират историческите функции на елинските светилища, но акцентът на автора е върху сложните като структура и представи религиозни отношения човек/общество-божествено. Литературните творби отразяват индивидуалните виждания на автора и е важно доколко неговите представи за божественото са релевантни на общите представи. При разглеждането на появата на боговете по тяхно желание, а не в резултат на ритуални действия в литературни творби трябва да се има предвид, че тези текстове отразяват ценностна система и светоглед на автора, поради което методологията на класическите изследвания ми се струва задължителна. От текста става ясно, че са налице поне две нива в представите за божествата и отношенията с тях - на литератори, философи, артисти и, от друга страна, тези на останалите хора.

Тъй като няма древногръцка категория, която да отговаря точно на нашия термин „ритуал“, ритуалните действия са дефинирани като символични, традиционни комуникации, предназначени да преодолеят границата между човешкия и божествения свят. Това общуване е разгледано в текста чрез анализи на появата на статуята, мястото на олтара в ритуалните действия, общата трапеца, в прорицалищата и мистериите.

Развитието в отношенията на човека с божественото в зависимост от социалните промени ясно е очертано в анализите на жертвоприношенията. В полиса гражданите са водещи и затова те се събират при олтара и жертвоприношението става централно действие в ритуала. Безспорен принос на автора е анализът на фриза на Партенона, където той отчита и създаването на пространство чрез светлина и цветове. Всъщност, в този

текст най-пълноценно е доказано имагинерното пространство на вярата и рационалното осмисляне на идеята за боговете и общуването с тях от интелектуалния елит. В мистериите светът се разширяват до космически размери и целта е да се получи хармония на хората с природния и божествения свят. Според автора, някак встрани от общата картина на съвместното изживяване на хора и богове в мистериите остава индивидуалното посвещение. Разбира се, с времето някои мистерии са "демократизирани". Индивидуалното посвещение стои встрани, защото по своята същност е аристократична практика за заслужено достойнство и посвещаване в знание. Много важно е заключението на К. Рабаджиев, че в литературното осмисляне на митовете, легендите и епоса се долавя разделянето на световите на смъртни и безсмъртни и общуването между тях е чрез ритуалните практики, а някаква близост се допуска по време на мистериалните празници.

Публикации по темата на дисертацията

Авторът представя 17 публикации по темата на доктората.

Заключение

Представеният от проф. К. Рабаджиев труд е достижение със сериозни приноси за българската историография в изследванията на старогръцката религия, въпреки скромността на автора, че монографията представя case studies. В текста не съм забелязала плагиатство. Авторефератът отразява съдържанието на дисертационния труд и приноси в него.

Като имам предвид гореказаното смятам, че трудът отговаря на законовите изисквания за успешна защита на научна степен „Доктор на науките” в професионално направление 2.2. „История и археология“. Гласувам с положителен глас за присъждане на научната степен „Доктор на историческите науки” в професионално направление 2.2. „История и археология“ на проф. д-р Костадин Рабаджиев.

Проф. дин Валерия Фол

STATEMENT

By

Prof. Dr.Sc. Valeria Fol

Director of the Institute for Research, Management and Preservation of Cultural-Historical Heritage at the University of Library Studies and Information Technologies

on the occasion of the

Dissertation on the topic **“Gods in human space. Archeology of Hellenic Ideas”** by **prof. Dr. Kostadin Kostadinov Rabadjiev**, presented as defense and obtaining the scientific degree of **"Doctor of Historical Sciences"** in the professional field 2.2. History and Archeology

The statement has been commissioned by a decision of a scientific jury (Minutes of the sitting on December 18, 2019), determined by order No. ПД 38-665 / November 22, 2019 of the Rector of Sofia University "St. Kliment Ohridski”.

Presentation of the candidate and professional experience

Prof. Dr. Kostadin Rabadzhiev graduated in 1982 with a major in History from Sofia University “St. Kliment Ohridski” with a specialization in archeology. His professional experience and scientific development are in the Archeology Department of the Faculty of History of Sofia University, where in 1984 he was appointed to the post of specialist. In 1992 he defended his Doctorate degree, in 1993 he was elected Senior Assistant, in 2001 - Assistant Professor and in 2013 - Professor. Prof. K. Rabadzhiev heads two terms of the Department of Archeology and is a member of the Faculty Council of the Faculty of History. He teaches two compulsory and one elective course in the Bachelor's program in Archeology and one elective course in the Master's program in Archeology. He was the scientific advisor of six successfully defended PhD students. As of 1984 he is member of the archaeological team exploring the town of Kabile.

Assessment of the dissertation work

The proposed text for the degree of “Doctor of Historical Sciences” is structured in a Prologue, five chapters, divided into paragraphs and points to them, and ends with an Epilogue (244 pages text), arranged in 18 panels of illustrations, a description of them and a bibliography (291 pages total).

After decades of teaching classical archaeology, it is logical for Prof. Rabadzhiev to present his interpretations of Hellenic representations of the deities, of the mortals' relations with them, and to suggest the models by which this communication takes place. The stated purpose is ambitious - "the desire to distinguish between the spaces of the world, real and imaginary, to seek the place of the supernatural inhabitants and the people in them, especially the presence of the gods in the space of man, seen through the eyes of the ancient Hellenics." For this reason, he consistently examines the notions of the deities, the *topoi* of the sacred, the relation between the sacred and the profane, the boundaries between the worlds of the immortal and mortal, the mysterious feasts and the oracle locations.

The author's source database includes archaeological material, written evidence of different kinds, the visual language and the architecturally acquired sacral space in relation to the natural. The approach of seeking the perspective of the very bearers of faith and religion in the studies about them, slowly but surely gained its place in the studies of the ancient peoples and, first of all, of the Hellenes, which is logical, since there are sufficient and diverse sources about them.

Following his idea, the author examines the doctrine and the cult - two of the three main components of religion, and although he resorts to the *polis* normative value system that stems from the first two, he purposefully does not seek a summary of it. The text specifies the chronological framework of the study - comparing archaic imagery and notions, with the Hellenic ideological world in the time of the Classics, with the proviso that he would inevitably violate it because of the specificity of the religious ideas. The author also specifies the spatial scope of the study – Continental Hellas.

The boundaries between the academic disciplines of classical studies, history, art history, religious studies, archaeology and anthropology, which traditionally explore Greek cults, begin to be overcome only in the early 1970s. To achieve his objective, Prof. K. Rabadzhiev largely applies the methodological toolkit used by these academic disciplines without seeking generalized results, but rather case studies as he calls them.

His focus is the ritual presence of deities and heroes in urban environment, in out-of-settlement sanctuaries, during sacrifices around the altar. He therefore creates a geographical model of the sacred landscapes and constructs a world for deities and humans, which, in his view, is characteristic of the Hellenes. This construction does not take into account socio-cultural differences in different regions of Hellas and differences between urban and rural communities, but outlines a generalized vision. Of course, analyzing the written sources, K. Rabadzhiev formulates the constructed sacral space of the respective ancient author and compares it with that of the others before expressing his own view.

Through the text the historical functions of the Hellenic sanctuaries are perceptible, but the author's emphasis is on the religious relations between human/society-divine, relations that manifest a complex structure. The literary works reflect the individual views of their author, and it is important to what extent the author's ideas about the divine are relevant to the general concepts. When considering the appearance of the gods at their will, and not as a result of ritual actions in literary works, it should be borne in mind that these texts reflect the value system and worldview of the author, which is why I find the methodology of classical studies obligatory. It is clear from the text that there are at least two levels in the notions of deities and relations with them - of writers, philosophers, artists, and, on the other hand, those of other people.

Since there is no ancient Greek category that corresponds exactly to our term "ritual", ritual actions are defined as symbolic, traditional communications, designed to bridge the border between the human and the divine world. This communication is addressed in the text through analyzes of the appearance of the statue, the place of the altar in ritual actions, the common meal, the oracle locations and mysteries.

The development of human relations with the divine, depending on social changes, is clearly outlined in the analyses of sacrifices. In the polis, citizens are leading, and so they gather at the altar, and the sacrifice becomes a central action in the ritual. An indisputable contribution of the author is the analysis of the Parthenon's frieze, where he also takes into account the creation of space through light and colors. In fact, in this text, the imagined space of faith and the rational comprehension of the idea of gods and communication with them by the intellectual elite are most fully demonstrated.

In the mysteries, the world expands to cosmic dimensions and the aim is to accomplish harmony between people and natural and divine worlds.

According to the author, individual initiation remains somehow aside of the general picture of shared experience of humans and gods in the mysteries. Of course, over time, some mysteries have been "democratized".

Individual initiation stands aside, because it is, in its essence, an aristocratic practice of deserved dignity and initiation in knowledge. Very important is K. Rabadzhiev's conclusion that in the literary comprehension/internalization of myths, legends and epics, the separation of the worlds of mortals and immortals is perceived, and communication between them is accomplished through ritual practices. Some closeness is allowed during the mystical holidays.

Publications on the topic of the thesis

The author presents 17 publications on the topic of the doctorate.

Conclusion

The work presented by Prof. K. Rabadzhiev is an achievement with serious contributions to Bulgarian historiography in the studies of ancient Greek religion, despite the modesty of the author that the monograph presents case studies. I have not noticed plagiarism in the text. The abstract reflects the content of the dissertation and its contributions.

In view of the above, I believe that the work meets the legal requirements for successful defense of a Doctor of Science degree in a professional field 2.2. History and Archeology. I vote in the affirmative for awarding the Doctor of History degree in a professional field 2.2. History and Archeology of Prof. Dr. Kostadin Rabadzhiev.

Prof. Dr hist. Valeria Fol